

**TRAKŲ RAJONO SAVIVALDYBĖS VIEŠOJI BIBLIOTEKA
TILTŲ FILIALAS**

ELENA ŽILINSKIENĖ

**ŽMOGUS IR GYVENAMOJI APLINKA
(SODYBA, PIRKIA, ŪKINIAI PASTATAI, KIEMAI, DARŽELIS;
PAPROČIAI IR PRIETARAI)**

**TILTAI
2005**

PRATARMĖ

Darbas parengtas Lietuvos liaudies kultūros centrui paskelbus konkursą „Etninės kultūros šaltiniai. Žmogus ir gyvenamoji aplinka“, skatinantis etnografinės medžiagos rinkimą, kaupimą, tyrinėjimus žmogaus ir gyvenamosios aplinkos temomis.

Pasirinkta viena, Tiltų kaimo gyventojų Juozo Kučinsko, sodyba. Apie visus statinius: pirkia, kluoną, svirną, tvartus, pirkios vidų, daiktų paskirtį, šulinį, sodus, daržus, kiemus pasakojo sodybos šeimininkas. Jo gyvenamasis namas – pirkia, statyta tėvo Mykolo Kučinsko. Visi ūkiniai trobesiai perstatyti. Tėvas ir sūnus buvo geri meistrai, todėl visus pastatus statė patys, talkinant padėjėjams. Prietaisais ir burtais vyrai nelabai tikėjo ir vadino juos „bobų zababonais“. Apie pirkios durų, lango, slenksčio, lubų, krosnies, buities daiktų apeigines ir magines reikšmes, papročius, tikėjimus, burtus buvo klausinėjamos kaimo moterys. Daugiausia buvo buriama Kūčių vakarą, norint nuspėti ateitį. Kadangi daktarai kaimo žmonėms buvo neprieinami, gydė tikėjimais, prietaisais, „varažbitais“. Šie tikėjimai ir papročiai pateikti sutrumpintais pateikėjų pirmų raidžių inicialais: Karolina Dobrovolskienė (K.D.), Agnė Verseckienė (A.V.), Genofa Rūstelienė (G.R.).

Konkurso vertinimo komisijai susumavus rezultatus už šį darbą Tiltų kaimo bibliotekos vedėjai E. Žilinskienei įteikta Lietuvos liaudies kultūros centro direktoriaus Juozo Mikutavičiaus pasirašyta Padėka, A. Vyšniauskaitės knyga „Lietuvio namai“ ir nedidelė pinigine premija.

Elena Žilinskiene

SODYBA

Juozo Kučinsko sodyba yra gatviniame Tiltų kaime, pietinėje jo dalyje, gatvės vakarinėje pusėje. Sodyba kitaip vadinama namai, kiemas. Viensėdis šiame krašte vadinamas sklypu.

Sodyba įsikūrusi lygumoje, kairiajame Gelužos upelio krante. Anksčiau ši vieta buvo labai pelkėta, todėl visos kaimo sodybos kūrėsi aukštesnėje vietoje. Kaimui plečiantis į pietus, vakarinėje gatvės pusėje, esant žemesnei vietai, sodybos statytos kitoje linijoje, toliau nuo susidariusios gatvės. Šioje linijoje pastatyta ir aprašoma sodyba. Ji apie 80 metrų nutolusi nuo gatvės. Prie gatvės yra aikštelė, prieš namus tvora aptvertas daržas ir sodas. Į dvi viena šalia kitos įsikūrusias sodybas veda iš abiejų pusių aptvertas keliukas, vadinamas ūlyčėle.

Sodybos trobesiai anksčiau buvo: pirkia, svirnas, kamara su avide, pavietis, tvartai, kluonas; šiuo metu: pirkia, vasaros virtuvė, svirnas su dviem garažais ir vištide, du atskiri tvartai, daržinė su malkine.

Trobesiai buvo atsukti galais į gatvę. Pirkia stovi sklypo šiaurinėje pusėje prie ūlyčėlės keliuko. Priešais pirkia į pietų pusę stovėjo svirnas. Šalia svirno truputį į vakarus stovėjo sklepelis. Už sklepelio į pietvakarius po vienu stogu buvo kamara su avide, pavietis ir du tvartai. Tvartai kiek siauresni už kamara ir avidę. Sklypo gilumoje, prie upelio stovėjo didelis kluonas. Šiuo metu toje pat vietoje stovi tik pirkia. Priešais ją pastatyta raudonų plytų vasaros virtuvė, pietvakarių pusėje – svirnas su vėliau pristatytais dviem garažais iš šonų, o už svirno pietų pusėje pristatyta vištide. Dar toliau į pietvakarius fasadu į gatvę stovi didelis tvartas su pašiūre šienai, už tvarto fasadu stovi daržinė su pristatyta malkine, o senojo kluono vietoje – fasadu stovi tvartas gyvuliams su dviem pristatytais kiaulių tvarteliais.

KLUONAS. Plačios dvivėrės kluono durys buvo atsuktos į gyvenamojo namo antrąją galą. Įvažiavimas iš galo. Kluonas buvo dviejų eilių pėdžių konstrukcijos. Sienos iš apvalių rąstų, aukštas šiaudinis stogas, kitame gale nuleistas – trišlaitis. Priekinė durų siena iki pat stogo, aukštesnė už galinę. Per visą kluoną ėjo grendymas – padas, grįstas plūktu moliu. Ant grendymo kūlė javus. Kairėje pusėje prie durų buvo peludė: grikių, rugių, avižų pelams, šiaudų kapokliams. Vidury kluono tarp pėdžių abiejose pusėse iš apvalių rąstelių suręstos šalinės – prėslai. Prie durų dešinėje pusėje ir gale abiejose pusėse buvo kišenės. Į kišenes statė rugių pėdus, grikius, krovė šieną ir šiaudus.

Virš grendymo ant šalinių ilginių buvo sudėtos kartys. Ten, pakloję šiaudų, džiovino lubinų ankštis. Kitame kluono gale buvo langelis. Kluono pastogėje ant karčių džiovino linus, kanapes, sėklojus. Ant grendymo stovėjo arpas – grūdų valymo mašina.

Prieš kluoną buvo kluoniena. Čia stovėjo arklinis maniežas su malatarnia (javų kuliama) kulti javus ir šiečkarnia (šiaudų kapokle) pjauti žolę kiaulėms ir šiaudus gyvuliams.

Sukūrus kolūki, šis kluonas išvežtas. Tuomet pastatytas kitas pietryčių pusėje, arčiau gatvės, lygia greta su kaimyno pirkia. Stogas buvo keturšlaitis, įvažiavimas galinis iš kiemo pusės, kitoje pusėje į gatvę – mažos durelės. Už senųjų tvartų pastačius daržinę, šis kluonas išardytas.

Daržinė su malkine

DARŽINĖ apkalta lentomis. Stogas dvišlaitis, dengtas šiferiu. Iš abiejų pusių yra dvivėrės durys. Dešinė pusė kartimis perskirta į dvi dalis. Pirma dalis iki pusės suręsta rąsteliais, antroje dalyje viršuje sudėtos kartys. Daržinėje laikomas šienas. Iš galo pristatyta malkinė su įėjimu iš rytų pusės.

Senuose kluonuose jaunimas ruošdavo vaidinimus, žiūrovai stovėjo šalinėse. Vasarą per vestuves kluone miegodavo vestuviniškai.

Per Užgavėnes kluone iš virvių darė sūpynes, supdavosi aukštai, kad linai geriau derėtų. (A.V.)

SVIRNAS buvo surestas iš tašytų eglinių rąstų, kampuose sujungtų į sąsparas. Svirno durys buvo tiesiai prieš pirkios duris, įėjimas galinis. Durys žemos, plačios, varstomos į vidų. Siaurą priesvirnį laikė keturi stulpeliai. Durys buvo užsklendžiamos medine sklende su mediniu raktu per staktoje išgręžtą skylę. Svirnas pastatytas ant akmenų, apie 30 cm nuo žemės. Viršuje abiejose pusėse mažičiai stačiakampiai langeliai. Viduje prie sienų buvo aruodai rugiams, avižoms, grikiams. Dvigubas stogas: pirmas iš skeltų rąstelių, antras šiaudinis, kad į svirną negalėtų įlįsti vagys. Ant lubų viršaus pildavo grūdus, ant balkio kabindavo lašinius, kindziukus (skilandžius).

Po brolio vedybų, pasidalijus turta, svirnas išvežtas į naują sodybą kitoje gatvės pusėje.

Šioje sodyboje pastatytas naujas pjautų pušinių rąstų svirnas toje pat juostoje toliau į vakarus. Plačios durys iš dviejų sluoksnių lentų, išorėje sudėliotų į rombą. Šiaudinis stogas pakeistas skiedrų danga, vėliau apskardintas. Po visu svirnu iškastas didelis akmenų sklepas (rūsys) bulvėms, morkoms, burokėliams sudėti. Iš priekio pakreigė apkalta lentelėmis. Svirne yra aruodai, stovi didelis kuparas, anksčiau stovėjo lova. Iš abiejų svirno šonų pristatyti lentelėmis apkalti garažai. Durys dvivėrės, varstomos į išorę, kairėje pusėje apkaltos skarda, dešinėje – dviejų sluoksnių lentomis, sudarančiomis rombą. Viename jų laikomi grūdai, stovi elektrinis malūnas. Iš kito svirno galo pristatyta vištidė su langu į pietus.

Svirnas su garažais

Per vestuves priesvirnį puošė jaunais berželiais, priesvirnio stulpelius – iškarpytu spalvotu popieriumi. Svirne rengėsi nuotakos, pirmą naktį miegodavo jaunieji. Vasarą miegodavo bernai, merginoms dažniausiai tėvai miegoti drausdavo.

KAMARA stovėjo po vienu stogu su paviečiu ir tvartais. Ji, tikriausiai, buvo suresta iš anksčiau turėtos dūminės pirkios, nes pati buvo dūminė, lubose buvo palikta skylė išeiti dūmams. Atgręžta galu į gatvę. Durys vienvėrės kitame gale, įėjimas iš paviečio. Šone mažas langelis iš šiaurės pusės. Stogas šiaudinis, priekyje nuleistu stogu. Kamaroje buvo iškastas medinis rąstų sklepas mažoms ir didelėms bulvėms ir kitoms daržovėms. Prie langelio stovėjo girtos, buvo laikomi kubilai su raugintais kopūstais ir burokėliais, medus, uogienės, obuolienės ir kiti namų

apyvokos daiktai. Viduje išilginė siena skyrė kamara į dvi dalis. Antroje pusėje buvo avidė. Per šalčius į kamara nešdavo žarijas arba užkurdavo malkas.

Niekam negyvenant antrame namo gale, vėliau kamara įrengta ten. Ten iškasti du akmenų rūšiai, kurių viename pylė mažas bulves gyvuliams, statė uogienes, raugintus agurkus, grybus.

Pavalgius Kūčių vakarienę reikia nueiti į kamara, ant kabilo pastatyti veidrodį, o į rankas paimti mažą veidrodėlį ir užsisukus žiūrėti per veidrodėlį – ką pamatysi veidrodyje, už to ir ištekėsi. (G.R.)

PAVIETIS (PASTOGĖ) stovėjo po vienu stogu tarp kamaros su avide ir tvarto. Iš pietų pusės buvo suręsta apvalių rąstelių siena. Iš šiaurės pusės sienos nebuvo. Rytų pusėje – kamaros ir avidės siena su atskirais įėjimais, vakarų pusėje – galinė tvarto siena. Pavietyje laikė ratus, roges.

TVARTAS buvo didelis, giliai įleistas į žemę, truputį siauresnis už kamaros ir avidės pastatą. Tvirtas suręstas iš apvalių pušinių rąstų, sujungtų į sąsparas. Iš šiaurės pusės trejos vienvėrės durys įeiti į kiaulių ir karvių tvartą ir į atskirai subudavotą trisienį arklių tvartą. Jeigu buvo laikomi keli arkliai, tvartą vadino *stainia*. Arklius labai saugojo, buvo įstatytos tvirtos durys, rakino spyna su įsukamu užraktu.

Karvių ir kiaulių tvartus skyrė karčių tvorų aptvarai. Kiekviena karvė buvo atskirta karčių tvora. Kiaulių gultas vadinamas *migiu*, jį klojo šiaudais, samanomis.

Gyvulių tvartas

Paukščiams atskiro tvarto nebuvo. Vasarą vištos kapstėsi pasvirnėje, nakčiai sutūpdavo į šalia augančią obelį. Žiemą vištas laikė popečelėje, vėliau daug metų – karvių tvarte, kol buvo pastatyta atskira vištidė.

Malkas kraudavo arklio tvarto gale pastogėje. Kai brolis išardęs išsivežė tvartus, toje vietoje pastatyti kiti tvartai. Septinto dešimtmečio pabaigoje tvartai išardyti ir pastatytas vienas didelis tvartas gyvuliams. Tvarto rąstai sudėti į kampuose sumūrytų plytų sienelės, stovi fasadu į pirkia, plačios dvivėrės durys, vienoje durų pusėje įstatytos nedidelės durelės vaikščioti šeiminkams ir

gyvuliams. Iš dviejų šonų pristatyti kiaulių tvartai. Kitas didelis tvartas kiaulėms ir arkliams pastatytas aštunto dešimtmečio pabaigoje.

Jeigu suserگا koks nors gyvulys, reikia per užrakintą spyną perpilti trejus devynerius grūdus arba tris kartus perkišti duonos ir sušerti gyvuliams ar paukščiams, tai jie pasveiks. (G. R.)

Per Jurgines, išgenant gyvulius iš tvarto po slenksčiu reikia padėti kiaušinių, po to nunešti į bažnyčią ir paaukoti Šv. Jurgiui, kad globotų gyvulius. (K. D.)

Kai miršta namo šeimininkas, reikia nueiti į tvartą ir pasakyti gyvuliams, kad numirė šeimininkas, kas jam reikalinga, tegul jis pasiima, o kas ne – tegul palieka. (K. D.)

Jeigu nesiseka auginti kiaules, reikia nueiti į svetimą tvartą ir niekam nematant pavogti svetimo kiaulių migio, parnešti ir padėti savame tvarte, tuomet kiaulės augs geriau. (G. R.)

Statant kiauliatvartį, pirmus tris apatinius vainikus kloti apskustų alksnio medžiu, tuomet kiaulės gerai augs. (G. R.)

Kūčių vakarą dvyliktą valandą nakties gyvuliai kalba žmonių kalba, tik negalima eiti klausyti, nes numirsi. (J. K.)

Pirtis

PIRTĮ ant Gelužos upelio kranto statė aplinkinių abiejų gatvės pusių gyventojai. Pirtis iš tašytų rąstų, sujungtų į sąsparas, dvišlaitis stogas dengtas lentomis. Prieš pirtį buvo didelis priepirtis su dvejomis durimis nuo namų ir nuo upelio. Jame mindavo linus, kanapes, prausiantis palikdavo rūbus. Pirtyje du maži įstiklinti langeliai rytų ir pietų sienose. Aplinkui tris sienas sėdėti žemi suoliukai, viršuje pririštos kartys pakabinti rūbus žiemą, kampe ant trikampės lentelės stovėjo žibalinė lempa. Kairiajame kampe iš akmenų sukrauta didelė akmenų krosnis. Karštą vandenį nešė iš namų, šaltą – iš upelio, kuriame išsivanoję ir išsimaudydavo. Vėliau įtaisė 200 l talpos medinį kubilą, kurį vamzdžiu sujungė su krosnimi, kūrendavo tol, kol vanduo užvirdavo. Kad vanduo greičiau užvirtų, į kubilą nuleisdavo įkaitintus akmenis. Dar vėliau kubilą pakeitė metaline bačka, o šaltą vandenį pylė į didelę geldą, kad užtektų visiems besiprausiantiems. Vandenį nešdavo tas, kuris kūrendavo. Šeimos kūreno paeiliui. Kūrikas eidavo į kiekvieną pirkį ir pirmus kviesdavo vyrus. Jiems išsiprausęs, pirtin eidavo moterys. Kūrentojui dėkodavo: „Ačiū už šilumą“, tas atsakydavo: „Į sveikatą“. Į pirtį ėjo visi vyrai kartu, ir visos moterys kartu, nes saulei nusileidus

laumės ant liepto rūbus kulia, vėlėja ir eina į pirtį praustis. Taip gąsdindavo vaikus, kad tamsiai neitų prie upelio.

SKLEPELIS. Vienoje eilėje už svirno buvo medinis sklepelis (rūsysis) iš dviejų rąstų vainiko. Stogelis šiaudinis dvišlaitis, žemos durelės atsiverdavo į vidų. Dugnas smėlio, viršus uždengtas lentomis ir užpiltas spaliais, skirtas bulvėms.

ŠULINYS. Keturkampis medinis šulinys, surestas iš perskeltos eglės rąstų, skelta puse į vidų, su sąsparomis, uždengtas medinėmis lentomis. Ant dvišakio medžio kamieno buvo įtaisyta medinė svirtis semti vandeniui. Šulinio dugnas iš smėlio, kad sunktųsi vandenuo, gylis 2 metrai. Šulinys buvo tarp svirno ir kamaros. Lenkų valdymo laikotarpiu buvo iškastas kitas šulinys arčiau pirkios. Pasamdytas meistras iš Valkininkų, turėdamas formą, vietoje išliejo rentinius iš žvyro ir cemento. Vandeni sėmė medine kartimi, kibirą užkabindavo ant metalinės vinies. Vėliau padarė veleną vandeniui išsukti. Šulinį uždengė medinių lentelių stogeliu, vėliau apskardino. Numelioravus upelį, rentinius pakeitė naujais ir pagilino iki 3 metrų.

Šulinys

Atgimimo laikotarpiu iškastas antras šulinys prie tvartų, girdyti gyvulius. Uždengtas medinių lentelių stogeliu, su velenu.

Kūčių vakarą dvyliktą valandą nakties šulinio vanduo virsta vynu. (J.K.)

PIRKIA. Gyvenamasis namas šiame krašte vadinamas pirkia. Pirkia dviejų galų, iš pušų pjautinių rąstų, dviem skersinėmis rąstų juostomis perskirta į tris dalis. Stovi galu į rytus, į gatvės pusę. Įėjimas vienas iš kiemo pietų pusėje. Stogas buvo šiaudinis dvišlaitis. Pirkios galo viršutinis vainikas papuoštas kiaurapjūviu raštu, primenančiu nėrinis. Tokiu pat raštu buvo puoštos ir galustogių lentos. Žirgelių vietoje virš stogo prikalta į viršų siauresnė, į apačią apvaliai plati išpjaustyta lentelė su įrėžtais metais – „1922 m.“ Stogas vėliau buvo apdengtas guntais, šiferiu, iš kitos pusės apskardintas – apskardintas. Nedideles gonkas su nuleistu stogeliu laikė keturi stulpeliai.

Namų nestatė ant kelių, laidojimo vietose. Rąstus klojo ant akmenų, kitus akmenis pakišdavo pastatę, vėliau pamatai apibetonuoti.

Pirkia

Statydamas namą, uždėjęs ant akmenų pirmą vainiką, meistras numatomoje pakūčioje sukuria ugnį. Jeigu ugnis dega lygiai, tuose namuose gyvenimas bus geras. Jeigu ugnis tarsi „nešiojama“, reikia ieškoti geresnės vietos, kur ugnis degtų tiesiai į viršų. Jeigu šeiminkas pavargsta kilnoti rąstus ir liepia statyti, nors ugnis lygiai nedega, gyventi šiuose namuose nesiseks. (G.R.)

Statant namus žemiau langų ties pakūčia dėjo metalinius pinigus, kad namai būtų turtingi. (A. V.)
Jeigu statydami namą meistras nuolat barasi ir nesutaria, tai ir tuose namuose bus barniai ir nesutarimai. (J.K.)

NAMO LANGAI buvo dviveriai su langinėmis, rėmeliais perskirti į tris dalis. Viršutinė dviejų stiklų dalis neatsidarydavo, atsiverdavo dvi apatinės dviejų stiklų dalys. Iš abiejų pusių buvo margai dažytos langinės, kurios žaibuojant arba nakčiai buvo uždaromos. Virš langų buvo pjaustytų ornamentų pagražinimai: aukščiau – viršutinė karūna, žemiau – karūnėlė. Apatinė rėmų lenta taip pat ornamentuota.

Septintajame dešimtmetyje dvipusiai langai pakeisti trijų dalių platesniais be langinių. Viršutinė ir vidurinė langų dalys neatsidaro, atsidaro šoniniai rėmai. Virš langų prikalti karūnėlių su skylutėmis pagražinimai, šoninės rėmų lentos prailgintais išpjautais galais, apatinė lenta mažai pjaustyta.

Galinis namo fasadas puoštas pjaustytais kiaurapjūvio ornamentais, primenančiais nėrinius, išlikusiais iki šių dienų. Galinis kreigo trikampis apkaltas kvadratų raštu, šio apkalo dvi eilės sudaro rombų raštą, sudūrimuose – mažą rombėlį. Viršuje išlikęs nedidelis dviejų pusių langelis, apkaltas išpjautais lentelių rėmais.

Galinio namo fasado papuošimai

GONKOS. Prieš pirkia buvo prieangis – gonkos. Jas laikė keturi stulpeliai, stogelis šiaudinis, vienšlaitis, grindys medinės. Vėliau gonkos viršuje ir apačioje apkaltos lentelėmis, įstatyti įstiklinti rėmai, dvipusės su stiklais durys. Aštuntame dešimtmetyje gonkos praplėstos, stogelis pakeistas į dvišlaitį, apdengtas šiferiu. Į gonkas vedė du mediniai laipteliai, vėliau padėtas skeltas akmuo, dar vėliau išbetonuota aikštelė su vienu laipteliu. Slenkstis lygus su grindimis.

PIRKIOS DURYS dvigubos. Išorinė pusė sukalta keturių kryptų lentomis, sudarančiomis rombo raštą, vidinė – išilginėmis lentomis. Durys metalinėmis rankenomis su spyra, iš priemenės užstumiamos metaline sklende.

Pagrindinės pirkios dalys: priemenė, didelė pirkia, kuknia, mažesnė pirkia (vėliau, kai niekas negyveno, buvo kamara).

Namo **PASTOGĖ** vadinama „ant pirkios“. Lubose buvo palikta anga užlipti kopėčiomis. Pastogė užpilta spaliais. Jeigu derlius netilpdavo į svirno aruodus, grūdus nešė „ant pirkios“. Ten buvo sukaltas aruodas, stovėjo didelis kubilas. Patenkama į ją iš priemenės.

Kuknioje buvo apvalių medinių rąstelių sklepelis (rūsysis) bulvėms žiemai. Į jį tilpdavo dešimt maišų bulvių.

KIEMAI. Sodyboje buvo keturi kiemai: kiemas prie pirkios, kiemas prie kamaros, gyvulių kiemas, kluoniena. Kieme buvo išminti du smėlio takeliai su atsišakojimais į visus kiemus ir daržus. Prieš šventas dienas takelius, kiemą prie pirkios ir ūlyčelę švariai nušluodavo šluotomis. Kiemas prie namų buvo aptvertas strikoliukais (mažais statinukais). Aplinkui sodybą, gyvulių kiemo ir kluonienos tvoros buvo išpintos stričkais (žiogriais).

Po Kūčių vakarienės reikia išeiti į lauką ir apkabinti tvorą. Jeigu apkabinsi porinį statinių skaičių, tais metais apsivesi. (J.K.)

Kol perkūnas neužgriaudė, negalima kasti šulų, kad ledai neiškapotų javų. (J. K.)

VARTAI. Kiek buvo kiemų, tiek ir vartų, ir dar vieni daržo gale. Siauri apvalių karčių su viena skersine kartimi vartai įvažiuoti į sodybos kiemą buvo pagrindiniai. Visi kiti taip pat iš karčių, tik daržo gale išpinti žiogriais.

Buvo paprotys važiuotą svečių palydėti iki vartų, iki vežimo. (J.K.)

Prie vartų vestuvinininkai, laukdami sugrįžtančių iš bažnyčios jaunujų „darydavo bromą“ – vartus, puošdavo nedideliais berželiais, išpindavo gėlių girliandas. (J.K.)

Negalima sveikintis per vartus, nes susibarsi. (G.R.)

Vežimui įvažiuoti į kluonieną buvo karčių vartai, o einantis lipdavo per tvorą, atsistojęs ant perlipimui skirtos lentelės.

MEDŽIAI augo sklypo pakraščiuose, prie tvoros. Daržo gale prie gatvės augo stora pasvirusi blindė, senas didelis beržas, dvi liepos. Prie ūlyčelės augo trys aukšti topoliai, kitoje pusėje – ažuoliukas ir liepaitė, senas storas ažuolas ir sena išpurtusiu vidumi liepa. Sena liepa augo kieme. Už kluono – trys lazdynai, už tvoros – alksniai.

Pagrindinis sodybos medis buvo ažuolas, kurį vos apimdavo trys vyrai. Spėjama, kad jam galėjo būti 500 metų. Ažuolas kasmet užaugindavo daug gilių, kurias rinko kiaulėms. Numelioravus pelkes ir perkasus Gelužos upelį, ažuolas nustojo auginti giles ir pradėjo džiūti. Jau džiūstančiame ažuole gandrai buvo sukrovę lizdą, perėjo vaikus, tačiau tokį aukštą medį mėgo ir varnos, krankliai. Gandrams nepatiko tokia kaimynystė, išsikėlė į kitą sodybą. Nudžiūvus vienai pusei, ji buvo nupjauta, o prieš kelis metus nupjautas ir visas ažuolas. Išpurtusios liepos viršūnė nupjauta, bet likusi dalis dar žaliuoja. Beveik visi senieji medžiai išpjauti. Likę greta augantys liepa ir ažuolas, dar viena liepa ir prie daržinės klevas. Naujų medžių nesodino, tik ant kiemo – alyvų, jazminų krūmų, prie tvoros – putinų.

Sodybos šeimininkas, dar jaunas būdamas, ketino ažuoliuką nukirsti ir padaryti buoželę spragilui. Bet, kad buvo gražiai nuaugęs, pagailėjo ir paliko, o dabar jau užaugo didelis ažuolas. Po pasvirusia blinde karo metu dvi savaites rusų „katiuša“ stovėjo, iš seno beržo pavasarį leisdavo sulą, išpurtusios liepos drevėje ūkavo pelėda. Manoma, kad visi medžiai buvo prosenių pasodinti, gal tik ažuolas ar blindės patys išaugo.

Kryžiaus ar koplytėlės sodyboje nebuvo.

SODAS buvo prieš pirkia, daug sodinukų į gatvės pusę. Daugiausia buvo obelių : dešimt saldulių, aportinė, cukrelinė. Augo dviejų rūšių slyvos: mėlynos ir geltonos, trys kriaušės, viena jų – laukinė, trys vyšnių krūmai. Kad geriau derėtų, sodinukus tręšdavo mėšlu, po šaknimis pakasdavo kritusį paršiuką. Vėliau senos obelys iškirstos, pasodintos alyvinių, antaninių, grabštainių, pepinų veislių obelys.

Patvory augo aviečių, geruogių, serbentų krūmai, vienas lazdynas. Sodas buvo žemesnėje sodybos sklypo vietoje, pavasarį ir rudenį sodą apsemdavo vanduo. Vaismedžius vertino dėl skanių, sultingų vaisių. Labiausiai gerbė ankstyvą cukrelinę ir vėlyvesnę aportinę obelį, saldžiuosius kriaušių vaisius ir slyvas. Obelyse buvo iškelti inkilai varnėnams, čirškėjo žvirbliai, atskrisdavo kielės, pirkios pastogėje lizdus lisdė kregždės, žiemą lankėsi zylės, sniegienos.

Pavasari, kad šalnos nepakastų žiedų, kurdavo puveklų, sutrūnijusių kelmų laužus, skleidžiančius daugiau dūmų. Prieš žiemą vaismedžius aprišdavo šiaudais ir eglių šakomis, kad nenugražtų kiškiai. Sodą užveisė sodybos šeimininko tėvas, vėliau tvarkė pats šeimininkas. Sode ilsėtis mėgo vaikai, o svetimi vaikai eidavo į sodą obuoliauti. Šeimininkai saugojo, kad nelaužytų šakų, net kaimynai padėdavo saugoti sodą.

Kirsdavo tik išdžiūvusius, nereikalingus vaismedžius. Jeigu reikėjo praretinti, pjaudavo tik šakas. Visiems vaikams drausdavo lipti į obelį, kad nenudžiūtų, gąsdindavo: „*kur medis girgžda, ten velnias čypia*“.

Nulaužę vyšnios šakelę spėjo ateiti. Ją skindavo per Šv. Andriejų, pamerkdavo užpečkij, jeigu pražysta per Kalėdas, tais metais mergina ištekės, vaikinai apsisves. (J. K.)

Sodyboje augo ir apyniai. Vienas apynys augo kieme netoli svirno, prie kriaušės, daugiau – prie upelio alksnyne, ant tvoros. Perkasus upelį, apynynas išnyko. Apynių spurgas rinko šeimininkėalui. Nuo apynių alus putojo, įgaudavo kartoką skonį. Specialiai prižiūrėti nereikėjo.

BITYNAS. Iš pradžių buvo 6 iš eglių ir pušų gulsčios išskobtos drevės su koriais, vienas drevės galas pakeltas aukščiau. Prieš saulę buvo lakos. Galai ir viršus buvo uždengti beržo arba eglės žievėmis, kad neprilytų ir būtų galima išimti korius. Viena drevė buvo stačia, viršuje uždengta lentele.

Vėliau pradėtos gaminti skrynelės – aviliai. Laikė 12 skrynelių bičių. Aviliai – mažyčiai bičių nameliai keturiomis kojomis, medinėmis sienelėmis ir dvišlaičiais stogeliais. Avilio gale pakeliamos drelės, priekyje dvi bičių lakos su lentelėmis bitėms nutūpti. Aviliai stovėjo sode. Sodas aptvertas žiogrių tvora. Per vasarą būdavo 2-3 medaus kopinėjimai. Daug medaus surinkdavo per liepų žydėjimą, iš grikių laukų.

Jeigu bitės spiečiasi, reikia apšlakstyti vandeny suvilgyta vantele, kad nutūptų žemyn, tuomet mediniu šaukštu surinkti ir nunešti į naują avilį. Jeigu bičių šeima didelė, bet nesispiečia, perskirdavo pats šeimininkas. Jis rūpinosi bitynu, pats darė avilius.

Su bitėmis reikia elgtis gražiai, atsargiai, jų neužgauti, tuomet jos bus ramios. Kopinėjant medų, reikia padūminti, kad bitės siurbtų medų, būtų sunkios, neirzlios.

Bitės per naktį sulipdo korį. Esant geram orui, kai žydėjimas, per tris dienas užpildo korius. Pradėjus lyti, dvi-tris savaites gali neišlįsti iš avilio. Bitės labai jaučia orų pasikeitimus. Jeigu artėja debesys su lietumi, visos grįžta į avilį, jeigu šviečia saulė, laksto į abi puses: iš avilio ir į jį. Žiemą, kai šalta, bičių avilys ūžia, bitės šildosi. Kai nešalta, ramiai ilsisi, neūžia. Žiemai avilius apšiltindavo, tarp sienelių pripildavo spalį, ant lubų uždėdavo rūbų, minkšto šieno.

Medus vaistas nuo peršalimo ligų, kosulio. Medų valgė su duona, užgerdami liepų žiedų, trejų devynerių žolelių, jaunų alksnio viršūnelių, aviečių šakelių arbata arba virintu pienu.

Mergaitės ėjo ratelius dainuodamos:

Bitute pilkoji, iš kur medų nešioji?

Iš žaliųjų girelių, iš drabnujų lapelių.

*Griki, griki, grikelį,
Bite, bite, bitela,
Iš baltųjų dobilų,
Iš žaliųjų grikelių. (A. V.)*

Medumi gydė ir gyvulius. Pelkių beržynuose buvo baltų kaip siūlas kirmėlaičių, vadinamų driežais. Jeigu karvė su vandeniu įgeria tokį driežą, tai reikia greitai supilti karvei medaus, tuomet kirmėlaitė nespės apsvynioti apie širdį ir karvė pasveiks. (A. V.)

DARŽAS buvo žemesnėje sklypo vietoje, netoli Gelužos upelio, ribojosi su kaimyno sklypu ir kluoniena. Šešių arų daržas buvo aptvertas žiogrių tvora, prie upelio – karčių tvora. Daržo augalus sodino žuoganom. Didesnius plotus lenkų laikais pradėta sodinti vagomis. Žuoganomis pasodintas daržoves patogu prižiūrėti, vaikščioti, bulves apkaupiti. Vieną žuoganą sudarė keturios suartos vagos. Daržoves ravėdavo, retindavo, apkaupdavo. Pagrindinė daržovė – bulvės, jas sodindavo anksčiausiai. Kitos – burokėliai, kopūstai, morkos, svogūnai, česnakai, griežčiai, pupos, pupelės, moliūgai. Pomidorų, saulėgražų, agurkų anksčiau nesodino, nes apie juos nieko nežinojo, pradėtos sodinti tik sovietiniais laikais.

Sėklas užsiaugindavo patys, rudenį sėklojus baigdavo nokinti pastogėje. Jeigu daigų užaugindavo per daug, jais dalinosi su kaimynėmis ar kitomis kaimo moterimis, kieno sėklos blogai dygo.

Bulves sodinti reikia saulėtą su kamuoliniais debesimis dieną, tuomet bus kaip kamuoliai. (J.K.)

Bulves sodinti ir sėklas daigams sėti reikia senagalių (delčioje). Daigus išsodinti po lietaus, kai žemė šlapia. (G. R.)

Merginoms negalima sodinti kopūstų, nes sėdėsi kaip kopūstas – ilgai neištekėsi, o reikia sodinti kručkus (griežčius), juos greitai išrauna, tai ir ištekėsi jauna. (A. V.)

Daržu rūpinosi šeiminkė, laistyti pasitelkdavo vaikus, ravėjo, kaupė pati.

Nedidelis aptvertas darželis buvo kitame pirkios galo pasienyje. Jį sukasdavo kastuvu, sodino burokėlius, laistė šulinio vandeniu.

Perkasus upelį, jam nutolus nuo sodybos apie 20 metrų, daržas taip pat nusikėlė į paupį, sodino bulves ir kitas daržoves: pupas, pupeles, žirnius, saulėgražas, agurkus, kopūstus, burokėlius ir gėles: astrus, gvazdikus.

GĖLIŲ DARŽELIS

Įsikūrus sodyboje, gale namo į gatvės pusę sukamas darželis. Geriausiai matėsi per pakūčios langus. Tverdavo tėvas, jeigu buvo – vyresnis brolis. Darželio tvora žemesnė (apie 1 m.) už sodo ar daržo tvorą. Maži strikoliukai (statinukai) iš skeltos drebulės dailiai apskusti, nuobliuoti. Jeigu sodybos sklypas didesnis, darželį tvėrė iš dviejų pusių: iš pirkios galo ir iš šono, jei mažesnis – tik iš galo.

Kaime prie kiekvienos pirkios buvo darželis, jais rūpinosi merginos arba jaunamartės. Iš darželio sprendė apie merginos darbštumą. Jaunų merginų darželiai buvo gražesni, daugiau žydinčių gėlių, geriau prižiūrėti negu senų žmonių. Kuo tvarkingesni šeiminkai, tuo darželiai gražesni.

Darželyje augintos daugiametės gėlės: įvairiaspalsvės cencelijos (sinavada), mėlynieji kalavijai (vilkdalgiai), balti ir rausvi karkleliai (fliokasai), dideliais žiedais rausvas poternykas (ankstyvasis tuščiaviduris bijūnas), tamsiai rausva pivenija (vėlyvasis pilnaviduris bijūnas), mėlynasis čebatėlis (klumpaitė), rausvažiedis snaplelis (dailieji auskarėliai), oranžinės lelijos, rūtės, mėtės, driežazolė (didelė žolė baltais ir žaliais išilginiais dryžiais). Darželyje krūmų ir medelių nesodino, tik už darželio augo pavasari baltais žiedeliais žydintys krūmeliai (pavadinimas nežinomas).

Poternykas (ankstyvasis bijūnas)

Pivonija (vėlyvasis bijūnas) ir lelijos – darželio puošmena

Labiausiai vertintos rūtos. „*Tas darželis – ne darželis*“, kur nėra rūtų. Gražiausios gėlės – lelijos, bijūnai, nes mažai kas turėjo.

Rūtos sėjamos po langais

Daugiametės gėlės laikytos savomis, o vienmetės dažniausiai – atsivežtinės. Rūtos, mėtos, cencelijos, žieminiai jurginiai, kalavijai buvo savos, atsivežtinės – bijūnai, vasariniai jurginiai, nasturtai, bandelės (astrai). Sėklų atveždavo Valkininkų žydės, atsilygindavo sviestu, sūriu, kiaušiniais, parsiveždavo iš kitų kaimų, po to užsiaugindavo pačios. Daugiametes daugino iš gumbų, šaknų. Kad neiškapstytų vištos, pasėję apdėdavo pagaliukais. Gėlių darželio lysvės vadintos žuoganaitėmis. Tarp jų išminti takeliai. Lysvelės pakraščiuose buvo stačiakampės, per vidurį – apskritimo formos.

Gėles sodindavo pavasarį.

Šv. Jurgio rytą reikia sėti rūtas. Iš vakaro sukasti lysves, o rytą, prieš einant į bažnyčią, pasėti ir, nusinešus katiną į darželį, jo nagais apakėti. Tuomet jos gerai derės, bus vešlios. Rūtas reikia sėti po langais, kad per pakūčios langus būtų matyti. (G.R.)

Per Jurgines galima sodinti vasarinius jurginų gumbus. Jurginus ir kitas žydinčias gėles reikia sodinti, kai kūrenasi pečius, kad žydėtų kaip liepsna. (A. V.)

Astrus, nasturtus, gvazdikus sėja anksčiau, paskui išsodina.

Darželį tvarkydavo, ravėdavo, kai turėjo laisvo laiko, pavakariais, vakarais, pabaigus kitus dienos darbus. Gėles sodino tam tikra tvarka, po langais sėjo rūtas, kad matytųsi per visus langus, lysvelių viduryje – žydinčias gėles, patvoriuose sėjo paprastąsias ir garbanotąsias mėtus, driežazolę.

Kad bijūnai gražiai žydėtų, pakasdavo nugaišusį kačiuką. (A. V.)

Mėtų arbatą virė nusiraminiui. Jeigu vaikas išsigąsta šunų, mergaitėms virė pivoonijos (vėlyvojo bijūno), berniukams – poternyko (ankstyvojo bijūno) arbatos. (A. V.)

Poternyko lapus džiovindavo nuo karščiavimo.

Jeigu darželis gražus, tai ta mergina yra tvarkinga, darbšti ir dora. Motinos nuo mažens mergaites vedė į darželį, mokė jį tvarkyti, jau paaugusios tvarkydavo pačios. Jeigu yra keletas dukterų, pirmenybė teikiama vyriausiajai dukrai, kitos jai talkina. Išvykus ar ištekėjus, darželį globoti ima jaunesnė sesuo, jos nesant – motina.

Stalą puošė įvairiomis žydinčiomis gėlėmis. Žydinčias gėles nešdavo į bažnyčią šventinti per Žolinę. Šventintus žolynus rūkydavo, kad perkūnas netrenktų. Apeidavo aplink namą iš lauko pusės

ir kambary dūmus per kaminą išleisdavo, kad audros debesys išsisklaidytų. Šventintų žolynų dėdavo numirėliui pagalvėn. Bažnyčiai papuošti pynė ilgus vinyčių (dvišakių pataisų) vainikus, į kuriuos įpindavo ir žydinčių gėlių. (A. V.)

Per vestuves žydinčias gėles skynė arklių lankams papuošti, jaunoji iš darželio gėlių suskindavo sau puokštę, pamergės iš rūtų pindavo vainikėlį nuotakai, pabroliams prisegdavo vainikėlį su rūtų šakelėmis.

Kaimo merginos, priskynę rūtų šakelių, prieš važiuojant į bažnyčią, paduoda jaunajai barstyti rūtomis kelią, kad kitos kaimo merginos ištekėtų. (A. V.)

Per krikštynas gėlių nenaudojo.

Mirus jauniems žmonėms, vaikams, kartais ir senesniems, pindavo rūtų vainiką. Mirusį guldydavo ant lentų ir aplink apdėdavo rūtų vainiku, padarius karstą, guldė karstan, vainiką apdėdavo aplink karstą. (A. V.)

Šeimos nariai prie karsto nuskindavo žydinčių gėlių iš darželio, giminės ir kaimynai gėlių nenešdavo, tik žvakes. (A. V.)

NAMO VIDUS

Įėjus į pirkios vidų, pirmiausia buvo priemenė, iš jos patenkama į kitus kambarius. Didelio kambario (pirkios) durys buvo aukštos, plačios, metaline rankena su rakinimo mechanizmu, išdėstytos išilginių ir skersinių stačiakampių ornamentais – *flingavos*. Tokios durys, tik žemesnės su viršuje keturiais įrėmintais stiklais, į šį kambarį veda iš kuknios. Iš priemenės į kuknią išilginių lentų durys atsidarydavo metaline klemka. Į kito galo mažesnę pirkią (kambarį) durys tokios pat kaip didelės pirkios. Durų staktos vadintos ušėkais, jos daromos iš tokio paties medžio kaip ir pirkios rąstai – pušies.

Namo vidus

Priemenėje buvo įstiklintas langelis ant vyrių, iš abiejų pusių užsikabindavo kabliukais. Priemenė buvo šalta, stovėjo medinė dviejų durų spinta susidėti maistui. Iš priemenės kopėčiomis patekdavo į pastogę – „ant pirkios“.

Dar užpraeitam šimtmety buvo paprotys nuotakai rengtis priemenėje. Iš kameros atnešdavo dziešką (duonkubili), pasodindavo ant jos nuotaką, pamergės išpindavo kasas, iššukuodavo, surišdavo ant galvos plaukus, ir daugiau kasų niekada nepindavo. (A. V.)

Per Tris Karalius ant durų rašydavo kreida: K + M + B, trijų Karalių vardus ir kryžiuokus. (J. K.)

Išnešant karstą, pirmi per duris turi išeiti svetimi žmonės: kaimo gyventojai ir tolimesni giminės, paskui karstą patys artimiausi šeimos nariai. Jeigu kas nors iš savų išeis pirma karsto, tas greitai mirs. (G. R.)

GIRNOS stovėjo kamaroje prie langelio. Nugriovus kamara, girtas pastatė svirne. Kai vaikai buvo maži, girtomis malė abu tėvai, mirus tėvui, motina malė su vaikais. Girtose buvo du apvalūs: apatinis ir viršutinis girtų akmenys. Prie akmens lazda, pritvirtintas lankas sukti girtas. Girtos įstatytos į medinę dėžę, panašią į stalą. Apatinis akmuo pritvirtintas prie dėžės dugno. Grūdus bėrė į viršutinio akmens skylę, joje buvo medžio pagaliukas varyti grūdus po akmeniu. Miltai byrėjo į skrynį.

Jeigu susirgdavo gyvulys, kad neišsimestų (neprarastų vaisiaus), imdavo iš prapiesčio trijų rūšių grūdų, kuriuos sušerdavo gyvuliui. (G. R.)

Antrame namo gale, mažesnėje pirkioje gyveno mokytojos, vėliau brolio šeima. Kai brolis pasistatė atskirą namą, antrasis galas liko laisvas, tuomet ten perkelta kamara. Ten laikė namų apyvokos daiktus, kubilus, buikeles (sviestamušes), dziešką (duonkubili), uogienes, raugintus kopūstus, agurkus. Buvo iškastas sklepas mažoms bulvytėms supilti. Kai šeiminkas į savo namus priėmė kooperatyvo parduotuvę, visi namų apyvokos daiktai išnešti į svirną. Vėliau pastatyta mūrinė vasaros virtuvė su įstiklintomis gonkelėmis. Ten taip pat buvo podėlis.

Vasaros virtuvė

SLENKSTIS į pirkia neaukštas, į atskirus kambarius – aukštesni.

Jaunoji, atvykus jaunikiui, prieš išengdama į pirką, sustoja prie slenksčio ir verkauna:

*„Oi bijau, bijau žengti per ievaro slankstelį,
Kad nenukrėstau savo kresno stogelio,
Kad nenukristų nuo mano glotnios galvelės
Rūtelių vainikėlis“.*

Iš kitos pusės paraginus, „Ženk, ženk, nebijok“, tik tuomet peržengdavo slenkstį. (A. V.)

Jeigu motina nustoja maitinti krūtimi vaiką, o po to vėl pradeda, vaikas labai boja akių. Nuo akių pabojimo reikia pagrandyti slenksčio, užpilti druska ir vandeniu, juo nuprausti vaiką, o vandenį išpilti po slenksčiu. (K. D.)

Besilaukiančiai moteriai negalima tuo pačiu metu žengti per slenkstį su priešais ateinančiu, nes susirgsi baltymų liga (bus sausa makštis). (G. R.)

Negalima sveikintis per slenkstį, nes susibarsi. (G. R.)

Susirgusį vaiką reikia prie slenksčio tris kartus kišti per pavalkus, nešioti per devynis slenksčius. (G. R.)

BALKIAI laiko lubas. Lubos iš pjautų ir obliuotų storų eglinių lentų, sudėtos dviem eilėmis, viena eilė žemiau, kita aukščiau. Todėl į tarpus virš balkių sukišdavo Verbas, per Sekmines – berželių šakeles, šventintus žolynus, nukirptus vaikų plaukus, dokumentus, pinigus, nuotraukas.

Atėjus aplankyti naujagimio, kad vaikas nepabotų akių reikia pirmiau pažiūrėti į lubas, o po to – į vaikelį. (A. V.)

LANGAI. Dvigaliame name buvo aštuoni dviveriai langai, iš šiaurės pusės – mažesni. Gerajame gale buvo penki langai, po du į pietus ir rytus, vienas į šiaurę. Kitame gale – vienas į pietus, kitas – į vakarus. Kuknioje – į šiaurę.

Iš pradžių užuolaidų nebuvo, vėliau – baltos medvilnės užuolaidėlės dengdavo pusę langų. Septintajame dešimtmetyje kabinamos dieninės ir naktinės užuolaidos.

Ant palangių augino balsaminkas (balzaminus), šalia lango – fikusus, alijošius, mirtas.

Alijošius dėjo ant žaizdų, kad greičiau gytų. Alijošiaus sultimis, sumaišę su medumi, gydėsi nuo kosulio. Iš mirtos šakelių žiemos metu pindavo vainikėlių nuotakai, segdavo vainikėlius pabroliams.

Dvigubus langus dėjo tuomet, kai atšaldavo orai, prieš Visus Šventus, išimdavo po Velykų, kai orai atšildavo. Tarp langų dėjo baltų samanų, šiaudų, apvyniotų popieriumi, puošdavo bruknių šakelėmis, popierinėmis roželėmis. Šiaudai ir samanos sugerdavo drėgmę.

Pavalgius Kūčių vakarienę, reikia nueiti prie kaimyno lango ir klausyti, kokie žodžiai bus ištarti. Jeigu išgirsi žodį „eik“ – tuomet apsivesi, o jei – „palauk“ – tai teks dar metelius palaukti. (J. K.)

Per Velykas po kaimą vaikščiojo lalaunykai. Sustoję prie pakūčios lango, kviesdavo išeiti šeimninę: „Prašome išeiti šeimninę, prašome išnešti mums dovanėlių: gorcių arielkos, sūrį an torielkos, o jaunos mergelės mums dovanėlių: žalių rūtelių vainikėlio“. (A. V.)

Jeigu šeimoje miršta vaikai, tai prieš važiuojant krikštyti, vaiką kūmams (krikšto tėvams) reikia paduoti per langą. (K. D.)

Jeigu vaikas serga ir yra silpnas, jį krikštyti reikia paduoti per langą. (G. R.)

Negalima žiūrėti per langus sukišus nosis, nes taip negražu. (G. R.)

Jeigu per užuolaidos kampelį vaiką apšviečia mėnulis ir jis pradeda naktimis vaikščioti, reikia ant pečiadangstės apverstu sietu pasijoti pelenų, pastatyti basą vaiką, kad įsispaustų pėdelės. Kai šviečia mėnulis, išnešti ir pelenus išbarstyti. Taip daryti tris dienas iš eilės. (G. R.)

Dažniausiai šeimos ir kalendorinių švenčių papročiuose dalyvauja pakūčios langai.

PEČIUS. Didelės pirkios kampe stovėjo didelis pailgas plūkto molio pečius. Pečiaus apačia subudavota iš medinių rąstelių – ten buvo popečelė. Viršuje: pripečkis (priekrošnis), krosnies kakta, koptūras, padas, pečiaus viršus, pečiurka.

Popečeleje laikė vištas. Sakydavo: „*vaikai, vaikai, vanagai, po pečium pinigai, eikit ieškoti*“. Ten kampelyje užmūrydavo slėptuvę su auksiniais pinigais. Dar pinigus slėpė metalinėse dėžutėse sklepuose tarp akmenų.

Po Kūčių vakarienės, sugavus popočelėje gaidį, reikia atnešti į didįjį kambarį, o kiekviena mergina turi atskirai paberti grūdų. Iš kurios krūvos pirmiausia pradės lesti, ta pirma ir ištekės.
(J. K.)

Popečelei darė grotuotas metalines arba medines su tarpais dureles, kad vištoms būtų šviesiau.

Užpečkij sėdėdavo seniai, blogai besielgiančius vaikus pagašdindavo, kad „*sodins ne už stalo, bet už pečiaus*“. Užpečkis tamsi, nelabai garbinga vieta.

Storas pečiaus viršus iš molio visuomet buvo šiltas. Vaikai per žiemą sėdėdavo ant pečiaus, šildėsi ir seneliai, net miegodavo ten. Pečiaus apačia buvo platesnė, o viršus – kiek siauresnis. Siaura juostelė buvo skirta pasilypėjimui užlipti ant pečiaus.

Krosnies prieky – pripečkis. Virš jo koptūras – susiaurintas įėjimas į kaminą. Čia stovėjo trikojis. Krosnies vakare nekūrė, vakarienę virė ant trikojo, šildė vandenį. Ant pripečkio šildėsi katinai.

Krosnies viduje lygus molio padas. Virš pado – dangaus skliautas. Pečiui uždengti buvo medinė arba skardos pečiadangstė su rankena. Kepant duoną, pečių uždengdavo.

Krosnis buvo gospadinės valdžioje. Seniau užkūrę krosnyje ugnį, ją peržegnodavo, kad neužgesėtų. Ugnies negesindavo, ji pati užgesdavo. Balaną ar žiburį užpūsdavo.

Jeigu per Adventą prieš Kalėdas pečių liktų nuodėgulis ir jį užgesinti, tai visus metus reiks nuodėgulus gesinti, todėl reikia gerai išmaišyti žarijas, kad nuodėgulių neliktų. (K. D.)

Jeigu lieka nuodėgulis, reikia užpilti vandeniu, kad užgestų, bet negalima jo išmesti laukan, nes, kai pasėsi rugius, išaugs aukštų rugių su juodais grūdais – varnagrūdžių. Iš tokių grūdų bus juodi miltai ir juoda duona, todėl nuodėgulį reikia sudeginti kitą rytą, užkūrus pečių. (G. R.)

Kas pritrūkdavo degtukų arba pynties (išvirto išdžiovinto puraus beržo grybo, ant kurio titnagu įskėlus žiežirbą, įsirusendavo ugnis), eidavo ugnies skolintis pas kaimynus. Kasant bulves laukuose, skolindavo ugnį laužui sukurti.

Su ugnimi elgėsi pagarbiai, vadino šventa ugnele, atsargiai valydavo kaminus, kad neužsidegtų suodžiai.

Tinkamai pakūrenę karštame pečiuje kepdavo duoną. Apie karštumą sprendavo iš sukūrentos malkos kiekio. Gerai išrūgusi duona, gerai ir kepdavo.

Jei nėščia moteris pagimdydavo, sakė: „*pečius sugriuvo*“, „*ačiū, pabučiuok pečių*“, - rodė pagarbą pečiui. Jeigu nebuvo žmogus pirmą kartą ateina į svečius, jam sakoma: „*niekada nebuvai pas mus, reikia nors pečių duoti pabučiuoti*“.

Kai griaudžia ir žaibuoja, audra, pečiaus kurti negalima. Reikia uždaryti zasufką – apvaliu metaliniu dangčiu su rankena užkišti kaminą.

Ant krosnies gydė šonų dieglius, nugaros, sąnarių skausmus. Ant pečiaus viršaus reikia storai pripilti grūdų, kai jie gerai įkaista, atsigulti ant pečiaus ir voliotis grūduose, kol skausmas atlėgs.
(G. R.)

Prie pečiaus per suejimus sodino ne tokius garbingus žmones, senesnius kaimynus ar gimines.

Krosnis ūžia, kai trauka gera, eglinės malkos visada pokši, į tai nekreipė dėmesio, iš to nieko nesprenė.

Pagal vestuvių papročius antrą dieną anyta atneša šluotą, kačergą ir keptuvę ir perduoda jaunamartei. Marti dovanoja anytai abrūsą (austą lininį rankšluostį). Seną šeimninę geldoj išveža „į mišką“, lieka šeimnininkauti jaunamartė. (K. D.)

Jeigu anyta sena, trečią dieną po vestuvių marti perima krosnies kūrenimą. (G. R.)

Krosnies daiktai: skujinė – pušelinė šluota šluoti krosniai prieš kepant duoną, kačerga – žarijoms žarstyti ir puodams iš krosnies traukti, dvišakis – sagonams (špižiniams puodams) kilnoti, kapoklis – šutintoms kiaulių bulvėms kapoti, šakotis – eglės šakų trintuvė bulvių košei trinti, čapilas – geležinis antgalis ilgu mediniu kotu keptuvei kilnoti.

Kačergynas nelabai garbinga vieta, stovėjo šluota, kačerga. Prasikalnę vaikai buvo statomi į kampa prie pečiaus.

Prieš duonos kepimą, iššlavus krosnį pušies šakele – skujine, reikia perbraukti karpuotas rankas ir jos išnyks, kaip ranka nuims. (G. R.)

Šluoti namų negalima per Kalėdas ir per Velykas, nes vištos rasodą (daigus) išdraskys. (G. R.)

STALAS. Pagrindinis stalas stovėjo pakūčioje tarp dviejų langų. Iš abiejų pusių stovėjo ilgi iki kitų langų suolai, iš priekio stovėjo zuslanas – trumpesnis ir siauresnis suolas.

Stalo apačioje buvo pakojai – storos lentelės, kad stalas stovėtų tvirčiau. Stalas iš trijų plačių lentų. Apačioje stalčius, į kurį dėjo siūlus, adatas, ylą, peilius, šakutes, šaukštus. Kėdžių nebuvo, tik medinės taburetės, sukaltos medinėmis vinimis.

Tėvas sėdėjo stalo gale, motina iš krašto, vaikai už stalo. Svečiai sėdėjo už stalo, šeimnininkas gale stalo, kaimynai sėdėjo ant zuslano.

Tėvai vaikus mokė gražiai elgtis prie stalo, ant jo nelipti, neužsigulti. Maži vaikai sėdėjo prie stalo, visi valgė iš vieno bliūdo (dubens). Atsisėdę prie stalo valgyti, visi persižegno davė.

Vaikams liepdavo surinkti ir suvalgyti duonos trupinius, kad mokėtų poterius, o suaugusiems, - kad vaikai būtų gražūs. (G. R.)

Per šventes ir šventadieniais stalą ir grindis švariai išplaudavo. Prieš Velykas mazgojo ir lubas, ir sienas, stalus, suolus, zuslanus ir zoslanelius, šėravojo asiais, penkiapirščiais (pataisais), grindis brūžino sena šluota, kad būtų švaru, balta. Ir šaukštus, ir lentynas šėravojo. (A. V.)

Pavasarij ant stalo pamerkdavo žydinčių ievų, alyvų puokštes, vasarą laukinių ir daržely žydinčių gėlių. Prie stalo šeima melddavosi, skaitydavo laikraščius, knygas, rašydavo laiškus, vaikai ruošė pamokas.

Po Kūčių vakarienės stalas nenukraustomas, paliekamas velėms, angeliukams, kurie ateina, kai visi miega. (J. K.)

Po Kūčių vakarienės, pakišus po staltiese ranką, reikia ištraukti šieno šiaudelių, jeigu ištrauksi ilgą, gyvensi ilgai, jeigu trumpą – gyvenimas bus trumpas. (J. K.)

Kalėdų rytą žiūrėdavo į paliktus ant stalo šaukštus, jeigu kieno nors šaukštas apvirtęs, to laukia mirtis. (K. D.)

Nupirkus pas kaimynus vištą, parsinešus katę, reikia apsukti apie stalo koją, kad nepabėgtų. Nupirkus karvę, apie stalo koją apsukti virvele, su kuria buvo parvesta karvė. (G. R.)

Per krikštynas po krikšto už stalo kūmai (krikšto tėvai) turi sėdėti susiglaudę, kad vaiko dantys nebūtų reti. (G. R.)

Per vestuves, einant važiuoti į bažnyčią šliūbo, nuotaka turi smarkiai patraukti staltiesę, kad seserys ir pamergės ištekėtų, ir išvažiuoti iš kiemo neatsisėdus, kad neužsėstų joms kelio į bažnyčią. (A. V.)

Kūčių vakarą ant stalo ir saujelę pakūčion dėdavo šieno, o Kalėdų rytą sušerdavo gyvuliams, kad būtų sveiki ir visada namo sugrįžtų. (J.K.)

Per vestuves stalą užsėsdavo netikri jaunieji, svotai (piršliai), pamergės, pabroliai. Stalą piršliai turėjo išpirkti. Piršlys duodavo arielkos, svočia sūrį, karvojų, pyragų. Po stalo išpirkimo kitų vaišių svočia neruošė.

Prie stalo jaunikis apdovanodavo nuotakos tėvus, krikšto motiną. Jaunikio pusėje marti apdovanodavojaunikio tėvus, krikšto tėvą. Prie stalo vestuvininkai teikė dovanas jaunavedžiams.

Šarvojimui stalo nenaudojo. Buvo pastatomi du zuslanai (neilgi suolai), juos užklodavo austa marška ir paguldydavo mirusįjį. Sukalę karštą, išmušę vidų drobe, guldė į karštą.

Per laidotuves giesmininkai sėdėjo už pagrindinio stalo pakūčioje. Sugrįžus iš kapinių, ant stalo stovėjo kryželis ir žvakės. Mėnesio, metinės mišios buvo ruošiamos „*su stalais*“ – su giesmininkais meldžiamasi už mirusįjį, vaisės ruošiamos mirusiojo garbei.

ŽIBINTAS. Virš stalo kabėjo didelė žibalinė lempa su gaubtu. Į metalinę dėžutę buvo įstatytas storas apvalus knatas, kurį pakekdavo sukinėjamu sraigteliu, metalinis strypas pakeldavo stiklą uždegti. Ant knato uždėtas gaubtelis šviesą skleidė į šonus. Stiklo viršuje buvo anga išeiti dūmams. Žiburį uždegdavo temstant, eidami miegoti užpūsdavo. Prieš šventes, vestuves, krikštynas lempos vielas merginos puošdavo spalvotu popieriumi. Būdavo papuošta per vasarą.

SODAS. Prieš Kalėdas, Naujus Metus virš stalo kabino „*sodus*“ padarytus iš šiaudelių. Buvo rombų, kubelių formų su stogeliais ir danteliais, didesni ir mažesni. Mažesnius kabino ant sienų. Sodus puošė šiaudiniaisiais paukšteliais, popierinėmis gėlytėmis.

PAKŪČIA. Užstalės kampas vadinamas pakūčia (pakūčia). Tai pati garbingiausia pirkios vieta. Ant sienų kabėjo šventųjų paveikslai, kampe prikalta trikampė lentynėlė, papuošta ornamentais iškarpytu popieriumi. Ant jos stovėjo kryželis, kas turėjo, Švenč. Mergelės Marijos statulėlė, maldaknygė, šventinta kreida.

Per rugiapjūtę iš kelių rugių saujų supjaudavo mažą pėdelį – „*dzieduką*“. Jį, parnešę namo, statydavo pakūčioje ant suolo, ten jis stovėjo, kol parveždavo pirmą vežimą, tada nešdavo į kluoną.

Statant naują pirkia, uždėjus pamatinį vainiką, pakūčioje dėdavo monetų, toje vietoje parūkydavo šventintais žolynais.

Kai gimdė namuose, priėmė boba bobutė pakūčioje iškasė molinę aslą ir apkasė „vaiko maišelį“ (placentą), sakydama „taip reikia“. Pirmą kartą išprausus vaiką, vandenį reikia išpilti pakūčion.
(G. R.)

Prieš važiuodama į šliūbą, nuotaka nusilenkia pakūčiai: „Ačiū, ačiū pakūčėlai, kad cia išsisėdėjau, kad gražiai augau“. (A. V.)

Per vestuves pakūčioje sėdėjo jaunieji, piršliai, per krikštynas – krikšto tėvai. Atvykusi į vyro namus, jaunamartė pakūčioje pakabina abrožą (šventą paveikslą).

Šviesi kertė yra pakūčioje, tamsi – prie pečiaus, ten nėra langų. Ištuštėja visos kertės, kai miršta visi šeimos nariai.

Per Velykas šventųjų paveikslus kaišydavo Verbomis, per Sekmines – berželių šakomis, per Kalėdas puošė mažais „*sodeliais*“.

Prasikaltusius vaikus statydavo ar klupdydavo tamsioje kertėje prie pečiaus.

Per vestuves ant suolo sodinami jaunųjų tėvai, krikšto tėvai ir pakilnojami. Varduvininkai sodinami ant suolo ir kilnojami, išreiškiant pagarbą. Kai vaikas vakarėlyje pirmą kartą išveda šokti merginą, jis „*irašomas į bernus*“, pakilnojamas ant suolo.

LOVOS. Prie šiaurinės sienos stovėjo 2-3 medinės lovos, viršuje apvalintais galais, su keturiomis kojomis. Lovos buvo vienodos, skyrėsi tik paklojimai. Lovos dalis vadino „*gale galvos*“, „*gale koju*“. Lovas klojo lino paklodėmis, antklodės buvo pasiūtos iš pakulų, lovos viršuje užtiestos austinėmis marškomis – divonais. Didelių pagalvių užvalkalus puošė nėriniais, išsiuvinėdavo. Merginų paklodės kraštas apačioje puoštas nėriniais. Šiokiadieniais lovas klojo

tamsesnių spalvų, šventadieniais – šviesesnių, gražesnių audimo raštų divonais. Senesnių lovatiesės tamsesnės ir prastesnės, vienodai klojo ir šventomis dienomis. Gale lovos buvo užuolaidėlė, naktį ja uždengdavo pagalves, kad būtų švaresnės.

Prieš pradėdant gyventi, reikia įleisti į namus katę ir pažiūrėti kur ji atsiguls, ten galima statyti lovą. (K. J.)

Norint, kad vaikai gimtų garbiniuoti, lovoje reikia patiesti kailinius. (G.R.)

Kūčių vakarą po pagalve reikia sudėti raštelius su surašytais vaikinų vardais, o Kalėdų rytą atsibudus ištraukti vieną, koks bus vardas užrašytas, tokiu vardu vadinsis būsimas vyras. (G.R.)

Toje lovoje, kur gulėjo mirusysis, reikia į rūbus įvynioti duonos ir druskos, kad išnešus karstą, duona ir druska pasiliktų namuose. (K. D.)

Lovos klojamos austinėmis marškomis – divonais

Lova buvo klojama šiaudais. Miegojo ant „senyku“ – šiaudais kimštų čiužinių. Kad nesiveistų blusos, į čiužinius kimšdavo kvepiančių paparčių, lubinų ankščių. Šventintus žolynus dėjo po galva.

Per vestuves, parvežus jaunamartę, palydai lovą pervilkdavo jos patalyne. (G. R.)

Po krikšto parvežus vaiką, reikia paguldyti ant lovos, atrišti vokelį, išvynioti iš vystyklų, kad pradėtų greitai vaikščioti ir kojomis patrepsėti į grindis, kad būtų geras šokėjas. (K.D.)

Seniau moterys vaikus gimdė namuose, lovose. Mažus vaikus guldė į lopšius, lovoje vystė ir maitino. Paaugę miegojo su motina, jei buvo keli vaikai, miegojo vienoje lovoje, jeigu daug mažų vaikų – iš abiejų lovos galų.

RANKŠLUOSTINĖ. Prie galinės sienos, tarp dviejų langų, buvo pakabinta rankšluostinė. Austais rankšluosčiais puošė pirkią. Rankšluostinė padaryta iš medinių lentelių, priekinė sienelė labai plonos medžiagos, gausiai išpjautyta ovaliais ir mažesniais apvaliais rutuliukais. Yra langelis, viduje lentynėlė. Viršuje karnizas su išpjautais dantukais ir išsikišusiais mediniais vinukais.

Kai išausdavo naujus abrūsus, senuosius nuimdavo, pakeisdavo naujais. Jaunamartė pakabindavo savo lininį austą abrūšą. Kiekvienai dienai rankšluostis kabėjo virtuvėje prie pečiaus ant vinies

Rankšluostinė.

Anksčiau pirkią puošė tik abrozai, sodai. Vėliau po veidrodžiais buvo kabinami išsiuvinėti, siūlų kutais papuošti medžiagos siuviniai – paveikslai su gėlėmis, paukščiais. Šalia iš apvyniotų siūlais skrituliukų pasiūtos kišenės šukoms, nuotraukų rinkiniai įrėminti dideliame rėmelyje.

Kibiras su geriamuoju vandeniu stovėjo kuknioje kampe tarp durų į priemenę ir į didelį kambarį. Buvo prikalta trikampė medinė lentynėlė kibirui pastatyti. Pamazgų kibiras stovėjo lentynėlės apačioje.

Prie sienos netoli lango buvo lentynėlė susidėti bliūdams (dubenėliams), apačioje juostelė su skylutėmis įkišti šaukštams. Kiekvienas turėjo atskirą šaukštą, pažymėtą skirtingais įpjovimais, šaukštai turėjo savo vietas lentynėlėje.

Jeigu pavalgysi kito šeimos nario šaukštu, susibarsi, kiekvienas valgė savuoju ir pyko kai kas nors kitas paimdavo. (G.R.)

SPINTA. Pradžioje buvo viena medinė dviejų durų spinta, apačioje su stalčiais. Sumeistravo šeimininko tėvas. Kai šeimininkas vedė, spintą pasogos gavo žmona. Ji atsivežė trijų durų spintą su stalčiais apačioje. Per vidurį buvo lentynos su stalčiuuku. Vidurinių durų sienelėje ligi pusės įstatytas veidrodis. Stovėjo prie sienos tarp lovų.

Kampinę spintelę iš lentų ir faneros su keturiomis lentynėlėmis susidėti indams ir maisto produktams padarė šeimininkas.

KRAITKUBILIAI buvo dideli, apvalūs, suveržti mediniais lankais su auselėmis ir mediniu dangčiu. Per ilgesnių lentų auselių skylutes buvo perkištas kaištis, kai kraitkubilį reikėjo nešti. Stovėjo „ant pirkios“, dėjo rūbus, audinius.

KUPARAI (KRAIČIO SKRYNIOS) atsirado vėliau. Vienas mažesnis stovėjo lovos gale, buvo nudažytas geltonų, žalių spalvų ornamentais, tulpių žiedais, pagrindinė spalva – ruda. Laikė audeklus, drobių rietimus. Kitas, nudažytas tamsia mėlyna spalva, didesnis stovėjo „ant pirkios“. Laikė rūbus, kailinius, drobes.

Pagrindinis pateikėjas: JUOZAS KUČINSKAS,
g. 1922 m. Tiltų kaime, Rūdiškių seniūnijoje, Trakų rajone,
papročiai, prietarai, burtai pateikti sutrumpintai – (J.K.)

Kiti pateikėjai: GENOEFA KRULEVIČIŪTĖ-RŪSTELIENĖ – (G.R.)
g. 1925 m. Jakėnų kaime, Matuizų seniūnijoje, Varėnos rajone,
gyvena Tiltų kaime, Rūdiškių seniūnijoje, Trakų rajone

AGNĖ MAZALIAUSKAITĖ-VERSECKIENĖ – (A.V.),
g. 1908 m. Tiltų kaime, Rūdiškių seniūnijoje, Trakų rajone

KAROLINA TOLVAIŠAITĖ-DOBROVOLSKIENĖ – (K.D.),
g. 1928 m. Tiltų kaime, Rūdiškių seniūnijoje, Trakų rajone

Darbą paruošė: ELENA ŽILINSKIENĖ,
Tiltų kaimo bibliotekos vedėja,
Tiltų kaimas, Tiltų paštas, Trakų rajonas, 21022
Tel.: 8 528 41535

TURINYS

Pratarmė	1
Sodyba	2
Kluonas	3
Daržinė	4
Svirnas	4
Kamara	5
Pavietis (pastogė)	5
Tvartas	5
Pirtis	6
Sklypelis	7
Šulinys	7
Pirkia	7
Namo langai	8
Gonkos	9
Pirkos durys	10
Pastogė	10
Kiemai	10
Vartai	10
Medžiai	10
Sodas	11
Bitynas	11
Daržas	12
Gėlių darželis	12
Namo vidus	15
Girnos	16
Slenkstis	17
Balkiai	17
Langai	17
Pečius	18
Stalas	19
Žibintas	20
„Sodas“	20
Pakūčia (geroji kertė)	20
Lovos	20
Rankšluostinė	22
Spinta	23
Kraitkubiliai	23
Kuparai (kraičio skrynios)	23
Informacijos pateikėjai	24
Turinys	25